

# Teoria del coneixement de John Locke

## 1. El fi de Locke i el seu mètode

És arran de problemes morals i religiosos que Locke s'endinsa en una anàlisi crítica dels poders de l'enteniment, a fi de determinar l'extensió del coneixement humà. Locke es donarà com a objectiu determinar l'origen, els graus de certesa i l'extensió dels coneixements humans, els seus fonaments i els graus de fe que hom els pot atorgar, les opinions i els assentiments que hom pot legítimament tenir. Aquest procés exclou d'entrada les especulacions cartesianes sobre la naturalesa de l'ànima i les seves relacions amb els moviments fisiològics. En efecte, l'examen descansa solament sobre les facultats de l'home i sobre els objectes que es presenten al seu esperit. Així, aquest mètode hauria de permetre de comprendre com l'enteniment forma idees de les coses, i per tant, de veure quins són els límits del coneixement humà.

El mètode consistirà a observar els fets de l'ànima i a descriure l'experiència de l'interioritat. L'anàlisi psicològica lockeana sera així un estudi de les idees. Aquesta empresa és la primera formulació precisa i rigorosa del problema crític.

## 2. Les idees

Tots els coneixements són fets amb idees, i.e., en un sentit ampli, «qualsevol objecte que l'esperit percep immediatament», o «qualsevol cosa que pugui ésser que ocupa el nostre esperit quan pensa», la qual cosa és una definició molt acostada a la de Descartes.

Podem resumir en dues qüestions les seves anàlisis en *l'Assaig sobre l'enteniment humà*:

- \* com es formen les nostres idees?
- \* quina relació tenen les nostres idees amb les coses?

Però Locke procedeix primerament a una llarga crítica de la teoria de les idees innates.

### 2.1 La crítica de les idees innates

Com que Locke es proposa de cercar l'origen de les nostres idees, la teoria de les idees innates es presenta naturalment a l'esperit. Ara bé, per a Locke, totes les nostres idees deriven en realitat de l'experiència. La refutació de l'innatisme li va permetre de justificar la seva tesi.

D'antuvi, segons l'innatisme, hi ha idees innates: el principi d'identitat, el principi de contradicció, la idea que tenim de Déu, etc. Però l'experiència ens mostra de manera evident el contrari: els infants no tenen pas consciència d'aquestes idees, i hi ha d'altres civilitzacions a més de la nostra on unes preteses idees morals

innates són totalment absents. Per tant, quant a aquest punt l'innatisme és indefensable.

Però una idea innata és igualment una idea que es troba en l'enteniment. Ara bé, si és dins l'enteniment, deu ésser percebuda; d'on resulta que tots els homes haurien de tenir consciència d'unes idees innates des que naixen, que aquestes idees haurien de ser les seves primeres idees, el primer objecte del seu esperit, la qual cosa és manifestament absurd. En efecte: o bé una idea no percebuda per l'enteniment no ha estat mai dins l'enteniment, o bé ha estat percebuda i per tant ha d'ésser coneguda. Per tant, una idea no pot ser dins l'ànima sense ser-ne objecte de l'enteniment. Per definició, la idea és allò que es troba dins l'esperit; defensar que una idea es troba dins l'ànima sense ésser concebuda, és dir que aqueta idea no és pas una idea.

Cal doncs que tota idea innata sigui percebuda immediatament. Dues objeccions apareixen aquí: la, ja evocada, de la ignorància del es idees innates en la qual es troba una gran part de la humanitat, i també una altra: si alguns homes no coneixen pas les idees innates, no les reconeixen pas més: quan hom en presenta a l'enteniment i aquestes no són pas compreses immediatament (fet que arriba en l'aprenentatge) aleshores aquestes idees demostren el seu caràcter no innat.

Per tant, allò que Locke critica és la teoria que la nostra ànima contindria passivament idees independentment de l'experiència. Aquesta teoria criticada no és pas la de Descartes; perquè per a Descartes, les idees innates són idees que resulten de l'activitat de l'enteniment. Al capdavall, hom no sap gaire a qui adreça Locke les seves crítiques, potser als platònics de Cambridge.

## 2.2 Origen de les nostres idees

Si no hi ha pas idees innates, aleshores com formem les nostres idees? Locke formula pel que fa a aquest punt la metàfora de la pissarra verge (tabula rasa) per descriure l'esperit humà abans del contacte amb el món. L'esperit no conté per tant cap caràcter, cap idea. No resta més que l'experiència: únicament l'experiència per a ésser el fonament dels nostres coneixements. La matèria del nostre esperit és ja sigui els objectes exteriors (idees que vénen dels sentits) ja sigui les operacions del mateix pensament (idees que vénen després d'una acció de reflexió): en tots dos casos, les idees provenen de l'experiència. Mitjançant els sentits, una excitació o un moviment sobre el cos ens fa percebre qualitats sensibles; amb la reflexió, l'ànima rep la impressió de la seva pròpia activitat quan percep les coses del món exterior.

Aquestes idees de la sensació i de la reflexió són de dues menes: simples o complexes.

## 2.3 Idees simples

Segons Locke, les idees simples són indivisibles i completes, però no són pas sempre clares; són sense barreja, homogènies i no-analitzables: hom no pot per tant ni definir-les ni explicar-les. Hom no pot tampoc comunicar-les, ni conèixer-les sense experiència personal. Dades immediates de l'experiència, aquestes idees són els únics materials del nostre pensament.

Locke distingeix dues menes d'idees simples: les idees simples de la sensació i les idees simples de la reflexió.

Les idees simples de la sensació entren pels sentits sense cap barreja, i són totes ben distintes. Algunes d'aquestes idees són fornides per un sol sentit, com ara el so, el sabor, etc. D'altres ens vénen de diversos sentits alhora: el moviment, l'espai, l'extensió, etc. A propòsit de les qualitats que percebem així, Locke feia tres distincions:

Hi ha unes qualitats primeres, que no podem separar dels cossos: per exemple, la solidesa, el moviment, etc. Aquestes qualitats es troben realment en la matèria.

Les qualitats segones són la potència que tenen els cossos per produir en nosaltres sensacions per a ells qualitats primeres: la calor, el color, etc. Nosaltres les percebem directament. Aquestes qualitats no són pas realment en els cossos, i les seves aparences varien amb l'abast dels nostres sentits. Per bé que jutgèssim naturalment que aquestes qualitats siguin en els cossos, quan no poden ésser percebudes, aquestes qualitats no existeixen pas. Sense un cos i una ànima per poder-les percebre, la calor, el dolor, etc. no existeixen enlloc en el món.

Locke distingeix una tercera classe de qualitat: la potència que posseeixen els cossos per produir o rebre efectes o canvis com els que resulten per a nosaltres de les alteracions de les nostres percepcions. Per exemple, el foc transforma la matèria, que aleshores percebem diferentment. Aquestes qualitats són percebudes indirectament i nosaltres no les atribuïm pas naturalment als cossos.

Les idees simples de la sensació i de la reflexió són idees que resulten d'aquests dos modes d'experiència: segons Locke són: el plaer i el dolor, junts l'un amb l'altre en gairebé totes les nostres idees; la inquietud (*uneasiness*); la potència; l'existència i la unitat que concebem en totes les percepcions d'objectes i per a tota idea.

Les idees de reflexió poden ésser dividides seguint dues classes d'acció; es tracta de veure si hom pot descobrir en cadascú unes idees simples:

l'enteniment, que comprèn la percepció (tenir una idea), la retenció (recordar les seves idees que, fora d'aquest acte, no són enlloc) i la distinció (capacitat de concebre una idea, d'abstracture, d'on resulta el caràcter fictici de les idees generals que no tenen més existència que en el nostre esperit).

la voluntat: en aquest cas, no sembla pas que hi hagi idees simples.

Així, en resum, les nostres idees simples, i.e. indivisibles, són fornides al nostre esperit passiu per un o diversos sentits a la vegada, o són obtingudes mitjançant la impressió d'una única reflexió, o finalment per una reflexió i una sensació.

## 2.4 Les idees complexes

Les idees complexes són una combinació d'idees simples. Locke distingeix tres menes d'idees complexes.

Els modes són idees complexes que no subsisteixen par per elles mateixes, sinó que són com afeccions de les substàncies. Al seu torn, els modes es divideixen en diversos tipus:

els modes compostos d'un sol tipus d'idees simples. Són modificacions d'una idea simple: per exemple, dos és la unitat repetida. L'espai ve de la idea simple de l'extensió; és la idea sensible elaborada de distància. La durada ens ve de la idea de successió; el nombre, que comporta una unitat estrictament determinada; l'infinit que es forma per l'addició sense fi d'allò finit.

els modes de pensament: l'esperit percep una gran varietat de les seves pròpies modificacions quan reflexiona sobre ell mateix. Hom troba la percepció, la memòria, l'atenció, etc.

els modes de la voluntat: la potència, la llibertat com la potència de començar o de no començar pas una acció, de reprendre-la o no.

modos mixtos: són idees independents que l'esperit ajunta sense que aquests modes tinguin existència sensible real (ex.: la mentida).

Les substàncies són idees constantment reunides considerades com pertanyents a una objecte. La substància és un tot existent per ell mateix, però no tenim pas idea precisa de la substància en general.

La relació és una comparació tal com l'examen d'una cosa conté la consideració d'una altra. Les relacions principals són la causalitat, la identitat i la diversitat.

### 3. El coneixement

Per tant, Locke va establir, amb aquesta anàlisi de les idees, que tots els nostres coneixements porten sobre les nostres idees, sobre les relacions que tenen entre elles i sobre les seves modificacions. El coneixement consisteix, doncs, en la percepció que tenim de la conveniència o de la desconveniència que les nostres idees tenen entre elles. Conèixer, és comparar idees, descobrir quines són les seves relacions, i jutjar.

Locke distingeix quatre menes de conveniències i de desconveniències que corresponen si fa no fa a dominis del coneixement humà.

- \* identitat o diversitat (lògica)
- \* relació (matemàtica)
- \* coexistència necessària (física)
- \* existència real (metafísica)

També distingeix quatre classes de coneixement: de les dues primeres se'n segueix la certesa; de la tercera l'opinió i la probabilitat; de la quarta la fe.

### 3.1 Coneixement intuïtiu

El coneixement intuïtiu és la percepció immediata de la conveniència o de la desconveniència de les idees entre elles, sense idea intermediària. Aquesta intuïció és evident, i produeix la certesa. Així, totes les idees clares i distintes, i.e. les idees abstractes són evidents; l'esperit concep immediatament que cada idea convé amb ella mateixa i que aquesta desconvé amb totes les altres. Nogensmenys, aquestes idees no són pas axiomes del pensament i de les ciències, car aquests axiomes són inútils per copsar proposicions particulars, i poden induir-nos a l'error. Les idees abstractes són evidents pel fet que són obra nostra, no tenen pas necessitat de ser demostrades. Per exemple:

«Pel que fa a la nostra existència, la percebem amb tanta d'evidència i de certesa que no cal pas que sigui demostrada per cap prova. Jo penso, jo raono, jo sento plaer i dolor; cap d'aquestes coses no em pot ser més evident que la meva pròpia existència? Si dubto de qualsevol altra cosa, aquest mateix dubte em convenç de la meva pròpia existència i no em permet pas que en dubti. [...] En cada acte de sensació, de raonament o de pensament, som convençuts interiorment en nosaltres mateixos del nostre propi ésser, i arribem pel que fa a això al més alt de certesa que sigui possible d'imaginar.»

### 3.2 Coneixement demostratiu

El coneixement demostratiu consisteix a comparar idees i a percebre'n la conveniència o la desconveniència per mitjà d'altres idees que són proves per a la demostració. És la raó qui percep aquests lligams entre les idees, seguint-ne el fil de la deducció. La deducció comprèn diversos graus:

- \* descobrir proves;
- \* ordenar les idees amb claredat i convenientment de manera que les connexions apareguin amb evidència;
- \* percebre aquestes connexions;
- \* finalment, concloure.

En el domini de la demostració, són les matemàtiques que són el grau més alt de la certesa, car aquesta comporta aquests quatre graus. Nosaltres concebem intuïtivament les idees abstractes de les matemàtiques, i aquestes intuïcions clares i distintes permeten de deduir-ne propietats. Per contra, el domini de l'experiència no forneix pas aquestes idees, no s'hi troba res de cert i d'universal, tot hi és contingent. En el domini de la demostració, Locke situa igualment la prova de l'existència de Déu; és, segons ell, l'única existència que pugui ésser provada i això, amb una certesa igual a la de les matemàtiques. En efecte, si considerem la nostra existència, sabem que algun ésser real existeix: ara bé, si el no-ésser no pot produir res, aleshores hi ha un ésser que existeix des de tota l'eternitat.

### 3.3 Coneixement sensitiu

Nosaltres tenim un coneixement intuïtiu de la nostra existència i un coneixement demostratiu de l'existència de Déu. Totes les altres existències les coneixem mitjançant els sentits. La idea que tenim d'una cosa no manté cap connexió

necessària amb l'existència mateixa d'aquesta cosa; per tant, la deducció de la idea a l'existència és impossible. Cal la presència d'un objecte perquè puguem conèixer-ne l'existència.

